

ZOR ZAMANLARDA İRADENİN ÖNEMİ VE İRADE EĞİTİMİ

Sözlükte “istemek, dilemek” anlamına gelen irâde terim olarak “nefsin yapılması gerektiğine hükmettiği bir işi, bir amacı gerçekleştirmeyi istemesi, ona yönelmesi” veya “canlıyı, kendisinden değişik mahiyetteki fiillerin doğmasını sağlayacak bir duruma getiren nitelik” yahut “bir fayda elde etme inancının ardından doğan eğilim” gibi değişik şekillerde tanımlanmıştır (Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, “rvd” md.; et-Ta’rifât, “İrâde” md.).

Fahreddin er-Râzî’nin kaydettiğine göre filozoflar, bir fiilin yapılmasında tamamen veya büyük ölçüde fayda bulunduğuna dair bizde bir kanaat uyandığında içimizde onu elde etme yönünde bir eğilim hâsıl olacağını, bu eğilime irade denildiğini belirtmişlerdir. Râzî, kelâmcıların irade tanımını şu şekilde verir: “Bir zorunluluk söz konusu olmaksızın -yapılması veya yapılmaması- mümkün olan bir hususta iki taraftan birini tercih etmeyi gerektiren sıfat” (el-Metâlibü’l-âliye, II, 175).

Seçme gücüne kelâmî literatürde ihtiyar denilmektedir. Hayır kökünden gelen ihtiyar birden çok davranış şekilleri arasından en hayırlısını, en faydalısını seçme, ayırt etme iradesi ve kararıdır. Bu bakış açısıyla ihtiyar, bir dış zorlama olmadan kişinin kendi inanç ve kararına göre en uygun, en iyi ve doğru bulduğu şeyi seçip ona yönelmesidir. İrade de çoğunlukla bu anlamda ihtiyar karşılığında kullanılmakla birlikte aralarında bir genellik-özellik farkı bulunduğu belirtilmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de irade kavramı hem Allah’a hem de insana nisbet edilerek 139 yerde geçer (bk. M. F. Abdülbâkî, el-Mu‘cem, “rvd” md.). Bu âyetlerin önemli bir kısmında ilâhî iradenin mutlak, özgür ve önüne geçilemez olduğu, dolayısıyla kulun iradesini sınırladığı (meselâ bk. el-Bakara 2/253; er-Ra‘d 13/11; el-Ahzâb 33/17); hayır veya şer olarak olup biten her şeyin Allah’ın iradesi istikametinde gerçekleştiği (el-En‘âm 6/125; el-İsrâ 17/16; el-Cin 72/10); fakat O’nun iradesinin mutlaka amaçlı, anlamlı, hikmetli ve âdil olduğu, kulları için asla zulmü, kötülüğü ve meşakkati murat etmediği (meselâ bk. el-Bakara 2/26, 185; Âl-i İmrân 3/108; el-Mü’min 40/31) bildirilmektedir. İnsanın iradesinden söz eden âyetlerin bir kısmı onun pratik hayatına dair sıradan istemelerini ifade etmektedir. Ahlâkî muhtevalı âyetlerde insanın iradesinde serbest olduğu belirtilmekte (meselâ bk. Âl-i İmrân 3/145; el-İsrâ 17/18-19; el-Ahzâb 33/28-29), bundan dolayı onun iyi şeyleri istemesinden de kötü şeyleri istemesinden de söz edilmekte (el-Enfâl 8/62, 71; Yûsuf 12/25; el-Hac 22/25), fakat insan iradesinin Allah’ın sonsuz derecede özgür iradesi tarafından sınırlandırıldığı ve insanın Allah izin verdiği ölçüde özgür olduğu bildirilmektedir. İnsan bütün eylemlerinde iradesini “Allah’ı isteme” veya “Allah’ın rızâsını isteme” şeklinde tayin etmelidir (er-Rûm 30/38-39; el-Ahzâb 33/29; el-İnsân 76/9).

Gazzâlî’de irade hem biyolojik ve psikolojik hem de felsefî boyutları olan bir kavram olarak ele alınmıştır. İnsan ruhunun şimdiki veya gelecekteki bir amacına uygun olan şeye yönelmesine irade denir (İhyâ’, IV, 365). Diğer bir ifadeyle Gazzâlî canlı varlığı davranışa güdüleyen, fiili yapmaya sevkeden şehvet ve gazap türünden arzu gücüne irade, organları hareket ettirici güce de kudret demektedir (İhyâ’, III, 6; Me’âricü’l-kuds, s. 43). Böylece psikolojiyle kelâm görüşü arasında bir köprü kurulmuş olmaktadır. Gazzâlî, hayvan ve insanda ortak olan, menfaat elde etme veya engel ve eziyeti ortadan kaldırma yönünde bir eğilim olarak ele aldığı iradeyi bilgiye dayandırmaktadır. **Bilgi iradenin ön şartıdır.** İrade kesin hükmünü verince organları harekete geçirmek için kudret ortaya çıkar. Kudret, kasları ve bunlara bağlı olan organları harekete geçirir ve bunu da ancak iradeye bağlı olarak yapar. Gazzâlî’ye göre ihtiyarî hareketlerin başlangıcı eksik varlığın tamlığa ihtiyacı ve talep sahibinin arzusudur, yani canlı varlık, tamlığını tehdit eden gerginlikleri azaltmak ve imkânlarını gerçekleştirmek için davranışta bulunur. Bu ise çağdaş psikolojinin en son ulaştığı görüştür.

Düşünme, muhâkeme, seçme ve bağlanma, iradeli bir davranışın başlıca özellikleri olarak gösterilir. Fakat davranışın şuur ve irade dışında gelişen bir ön safhası da vardır. Klasik teorilerde iradeli bir fiilin gerçekleşme safhaları genel olarak şu şekilde sıralanır: Hadîsü’n-nefs (hâtır, hâcis), zihinde uyarıcı, dürtücü bir imajın doğması; meyil (rağbet, şehvet), zihne doğan imaja bir ilgi ve arzu duyulması; hüküm (itikad), zihne doğan şeye yönelme istikametinde bir kanaatin belirmesi; niyet (kasıt, azim, hem), zihne doğan şeyi yapmaya, elde etmeye kesin karar verilmesi; amel, fiilen uygulamaya geçilmesi.

Çağdaş psikologlar ise bunları şu iki safhada ele almaktadır: **Güdülenme (motivasyon); azim, kasıt ve niyet (determinasyon).** Günümüz psikolojisi iradeli davranışı dürtüler, güdüler ve bunlara bağlı olarak ulaşılmak istenen hedefler sistematığı içerisinde ele alıp incelemektedir. Bu bakış açısı müslüman düşünürlere yabancı değildir. İbn Sînâ’nın güdüleyici ve yapıcı güç ayırımı, özellikle Gazzâlî’nin açıklamaları günümüzde değerini korumaktadır. **İradeli bir fiilde hedef, niyet ve amel olmak üzere üç temel unsur** gören Gazzâlî bunları şu şekilde açıklar: İnsanı ilk harekete geçiren şey ulaşılmak istenen amaç, **hedef**tir. Amaç kişiyi harekete geçiren güdüdür. **Niyet**, kişinin amacına uygun bulduğu şeye -şu anda ve gelecekte- arzu ve eğilim duyarak yönelmesi ve onu istemesidir. Organları harekete geçirmek suretiyle kudretin iradeye hizmeti de **ameldir**. Gazzâlî, eserlerinde konuyu ele aldığı hemen her yerde dürtü ve güdülerle amaç ve hedefler arasındaki dinamik ilişkiyi bir bütün halinde ifade etmiştir. İslâm filozofları, iradeyi psikolojik bakımdan incelemekle birlikte irade özgürlüğü konusuyla hemen hiç ilgilenmemişler, bu konu genellikle **insanın sorumluluğu** problemiyle alakası dolayısıyla kelâm ilminde tartışılmıştır.

Kur’ân-ı Kerîm, hem **Allah’ın mutlak hâkimiyetini** hem de onun **adaletiyle** irtibatlı olarak **insanın özgürlüğünü** ve **sorumluluğunu** birlikte kabul eder. Kur’an, Allah’ın hükümlerliğini ve iradesinin mutlaklığını öne çıkardığı yerlerde insana O’nun mükemmelliği ve yüceliği karşısında kendisinin hiçliğini hissettiren bir üslûp kullanır. Allah âlemlerin rabbidir, göklerin ve yerin mülkü O’nundur; yaratan da yaşatan da öldüren de O’dur. Allah bir topluluğa kötülüğü murat etmişse bunun geri çevrilmesi mümkün değildir, onların Allah’tan başka yardımcıları da yoktur (er-Ra’d 13/11). Yine insanın hidayete erişmesi veya yanlış yola sapması da Allah’ın dilemesine bağlıdır (el-A’râf 7/178, 186). Fakat Kur’ân-ı Kerîm, pek çok âyette insanın bakışını bizzat kendisine yöneltirken ona âlemde tek hür iradeli ve dolayısıyla yükümlü kılınmış varlığın kendisi olduğunu farkettilen, böylece sorumluluk bilincini geliştiren bir üslûp kullanır. Kur’an’ın âhireti inkâr edenlere çok sık olarak yönelttiği ağır eleştiriler, W. Montgomery Watt’a göre sadece Araplar’a mahsus olmayan, “Yiyelim, içelim, neşelenelim; nasıl olsa yarın öleceğiz” diyen koyu kaderciliğe (fatalizm) karşı bir ithamdır.

Ayrıca Allah’ın hükümlerliğine vurgu yapan âyetlerin, asla Allah’ın fiillerinin kör bir güçten veya bir despottan gelen, hiçbir hikmeti, mantığı, âdil ve mâkul gerekçesi bulunmayan uygulamalar olarak anlaşılmaması gerektiğini ortaya koymak istercesine ilâhî fiilleri haklı, âdil ve anlamlı kılan pek çok açıklama da yapar. Hatta Kur’an’ın temel öğretisine, ruhuna ve üslûbuna yeterince vâkıf olmayan zihinlerde Allah’ın yardımının, hidayetinin insan tarafından ortaya konan niyete, karar ve teşebbüse bağlı olduğu, bunlarla belirlendiği şeklinde yanlış bir kanaat uyanmasına yol açabilecek ifadeler bile rastlanır. Meselâ ilâhî iradenin karşı konulamaz olduğunu bildiren âyette (er-Ra’d 13/11) aynı zamanda, “Bir topluluk kendi iç dünyasını değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez” denilmektedir. Diğer bir âyete göre insanlar Allah’ın verdiği imkânlarda ölçüyü aşarlarsa Allah’ın gazabını hak etmiş olurlar; ancak bunlar pişman olur, inanır ve iyi işler yapar ve bu suretle doğru yola dönerlerse Allah da bol bol bağışlar (Tâhâ 20/81-82). Daha genel bir ifadeyle insanlar şükrederse Allah da fazlasıyla verir (İbrâhîm 14/7). Sadece bu bilgiler bile ilâhî buyruğun kaçınılmaz olduğu fikrinin gerek ilâhî adalet kavramına gerekse insanın sorumluluğuna yer bırakmadığı iddiasını geçersiz kılmaktadır.

İslâm düşünce tarihinde irade ve irade özgürlüğü sorununu gerek psikolojik gerekse felsefî yönüyle en ileri düzeyde inceleyen düşünür Gazzâlî olmuştur. Gazzâlî kader inancını benimsemekle birlikte teorik olarak açıkça reddettiği cebir görüşünü, insan ilişkilerinde kuralsızlık ve anarşizme yol açacağına işaret ederek pratik hayat için tehlikeli bulmuştur (Kitâbü’l-Erba’în, s. 11). Gazzâlî, “Sizi de yaptıklarınızı da Allah yarattı” (es-Sâffât 37/96) meâlindeki âyeti açıklarken kendisinin kulun yapma ve yapmama özgürlüğü bulunduğuna inandığını, bu görüşünün her şeyin Allah tarafından yaratıldığı inancıyla çelişmediğini, çünkü özgürlüğün de Allah tarafından yaratıldığını

belirtir ve “Kendisi için yaratılmış olan bu özgürlüğe insan zorunlu olarak sahiptir” der (İhyâ', IV, 5-7, 253-255, 258). Gazzâlî'nin irade hürriyetini insanın yaratılıştan sahip olduğu zorunlu bir niteliği olarak görmesi tamamen orijinaldir ve çağdaş felsefî antropolojinin de benimsediği bir sonuçtur.

Genel olarak İrade; Cenabı Hak için olunca **Küllî İrade**, kul için olunca **cüz-i irade** olur. İnsandaki irade akıl ve düşünce kabiliyetine göre şekillenir.

Kelam ekolleri ve bilginleri arasında iradenin kaynağı ve fiile dönüşmesi ya da eyleme yansımaları hakkında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bunun iki uç noktasını Cebriye ve Kaderiye Ekolleri oluşturmaktadır.

Cebriye, insanın iradesin tamamen Allah'ın iradesine bağlı olduğunu, ancak Onun dediğini yaptığını, Kaderiye ise İnsan iradesinde tamamen müstakil olduğunu, kendi fiilinin yaratıcısı olduğunu iddia etmişlerdir.

Buna Karşı **Ehli Sünnet Kelam bilginleri ise**, İnsanda **Cüz-i irade** bulunduğunu, İnsanın kâsib, Allah'ın ise hâlik olduğunu söylemişlerdir. İnsan diler, Allah da onun isteği doğrultusunda yaratır ki biz buna Külli İrade diyoruz.

İnsan bedeninde yüz trilyon kadar hücre olduğu söyleniyor. Her hücrenin de nice fonksiyonları var. İnsan, bir anda iki şey irade edemezken, bedenindeki bu sayısız faaliyetleri nasıl izah edecektir? Demek ki, insan kendine malik değil. O bir kuldur. Bedeni, küllî bir irade ile tanzim ve idare ediliyor.

Küllî irade, sonsuz işleri birlikte dileyebilen ilâhî iradedir. **Cüz'i irade** ise, bir anda ancak bir şey dileyebilen, iki şeye birlikte taallûk edemeyen insan iradesidir.

Kâinatta Var Olan ve Var Olacak Her Şey Allah'ın İzni, Dilemesi, İstemesi İledir.

Allah, dilediğini, dilediği zaman, dilediği şekilde yapar. O, bir şeyi murad ettiğinde, ona mâni olacak hiçbir güç yoktur. Bir şeyin olmasını dilediği zaman, ona "ol" der, o da hemen olur.

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

"Bir şeyi dilediği zaman, O'nun buyruğu sadece, o şeye 'Ol' demektir, hemen olur" (Yasin 82);

قَالَتْ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

" Meryem: Rabbim! dedi, bana bir erkek eli değmediği halde nasıl çocuğum olur? Allah şöyle buyurdu: İşte böyledir, Allah dilediğini yaratır. Bir işe hükmedince ona sadece «Ol!» der; o da olurur."(Aliİmran-47)

Hiz. Peygamber de,"Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz." (Ebu Davud, Edeb,110) buyurarak, göklerin, yerin bitkilerin, hayvanların ve insanların varlığı, Allah'ın izni ve dilemesi ile var olduğu gibi mümin veya kafir herhangi bir insanın malına, canına, evladına maddi veya manevi, sözlü veya fiili hoşuna gidecek veya gitmeyecek, iyi kötü her şey, acı bir hadise, bela, felaket ve musibet dokunmasını hep Allah'ın izni ile olduğunu ifade etmiştir.

Mesela, vücudumuzdaki kan dolaşımı ve hücrelerin çoğalıp ölmeleri gibi biyolojik faaliyetler ya da insanın ne zaman ve nerede doğacağı, cinsiyeti, anne-babasının kim olacağı Kâinattaki düzen, mevsimler, samanyolu, galaksiler, mevcudat vs. meydana gelen olaylar Cenab-ı Hakk'ın külli iradesiyle gerçekleşir. Buna **“sünnetullah”** da denir.

Bununla birlikte imtihanın gereği olarak Allah insanlara, güç, kuvvet ve (cüz-i) irade vermiştir. İnsan iradesinde hürdür, dilediği gibi hareket eder, iman eder veya inkâr eder, iyi veya kötü fiil işleyebilir. Bunu yapmak istediği zaman Allah kuluna izin verir. İzin vermesi, yaratması kulun işlemiş olduğu günahlardan ve haramlardan razı olduğu anlamına gelmez. Nitekim Kuranı Kerimde;

وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنْفُسَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا

"Kendilerine hıyanet edenleri savunma; çünkü Allah hainliği meslek edinmiş günahkârları sevmez.".(Nisa-107)

İnsanların Ceza Ve Azap Görmelerine Yol Açıcı Günahları İşleten, Onları Buna Mecbur Bırakan Allah Değildir.

وَأَمَّا تَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ فَأَخَذَتْهُمُ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

“Semud milletine, doğru yolu göstermiştik, ama onlar körlüğü, doğru yolda gitmeye tercih ettiler. Kazandıklarının karşılığı olarak onları alçaltıcı azabın yıldırımı çarptı. (Fussilet/17)

Tefsirlerde Doğru yol” diye çevrilen hidayet kelimesi âyette körlüğün zıddı olarak kullanılmış olup bu kullanım kelimenin bir tür aydınlanmayla ilgisi olduğunu göstermektedir. Önü aydınlanan yolunu bulur, kör olan veya karanlıkta kalan ise yolunu kaybeder; şu hâlde ilâhî

kaynaklı olan vahyin ışığına yönelip onunla aydınlanan doğru yolu bulur, bu ışıktan kendini uzaklaştıran da yolunu şaşırır ve bir kör gibi nereye bastığını, nereye gittiğini bilemez.

Diğer benzerleri gibi Semûd kavmi de, Allah kendilerine Sâlih Peygamber vasıtasıyla doğru yolu gösterdiği halde körlüğü, dalâleti hidayete tercih etmişler; böylece yollarını şaşırmışlar ve bu gidiş onları, kendi kazanımlarının sonucu olan alçaltıcı bir yıkıma götürmüş; ilâhî ışığa yönelerek onunla aydınlanan, bu sayede inanan ve kötülüklerden korunanlar ise Allah'ın kurtarıcı yardımına mazhar olmuşlardır.

Kulun İradesi Dışında Meydana Gelen Kusurları Affedilmiştir.

“رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ: عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ، وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ، وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ.”

Hız. Ali'den rivayet edildiğine göre, Hız. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Üç grup insandan sorumluluk kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, buluşa erinceye kadar çocuktan ve aklı başına gelinceye delirenden.” (Ebû Dâvûd, Hudûd, 17)

Hız. Peygamber'in bildirdiğine üzere, kullarını en iyi tanıyan ve onların zorluk çekmelerine razı olmayan (Bakara-185) Yüce Yaratan, unutarak ya da hatayla yaptığı günahlardan dolayı onları sorumlu tutmamış, (ibn Mace, talak, 16) kalplerinden geçirdikleri kötü düşünceleri fiile dönüştürmedikleri takdirde onları affedeceğini söylemiştir. (buhari-eyman, nüzür, 15)

Allah zor durumda kalan kullarına haram olan şeylerden ihtiyaçlarını giderecek miktarda kullanmalarına izin vermiştir. (Bakara-173) Kullarından söz verip de güç yetiremediği için bu sözü tutamayanı mazur görmüş ve onlara şu duayı öğretmiştir: “Ey Rabbimiz! Unutur ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma! Ey Rabbimiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme!” (Bakara 286)

İrade konusunu işlerken sorumluluktan bahsetmemek doğru olmaz. **Sorumluluk**, insan hayatına yön veren, onu amaçsız yaşamaktan kurtaran bir rehberdir. Sadece duyguya dayalı bir iç ses değil, aynı zamanda bir düşünme faaliyeti ve bilinç düzeyidir. Dolayısıyla her ne kadar sorumluluk duygusu insanın fitratında varsa da bunun körelmesi ya da geliştirilmesi insanın elindedir. Sorumluluk duygusu gelişmiş kişiler ellerindeki nimetlerle birlikte bazı vazifeleri de yüklendiklerinin, kazandıkları birtakım hakların yanında sorumluluklar taşıdıklarının farkında olur ve bunları ifâ ettikçe huzur ve saadete ererken, yerine getirmediikleri her görev onları derin bir huzursuzluğa sevk eder.

Varlıklar İçinde Allah'ın Sorumluluk Teklifini Kabul Eden Varlık İnsandır.

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا

"Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yüklendi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir." (Ahzab, 33/72)

Buradaki emanetten kasıt yerine getirilmesi gereken yükümlülükler ve farzlardır. Bunlarla birlikte halife kabul edilen insandan Allah'ın yapmasını istediği tüm fiiller bu emanet kapsamındadır. İnsan bu teklifi ve halifeliliği kabul etti. Ancak gökler, yer, dağlar ve taşlar bütün heybetlerine rağmen bu sorumluluğu yüklenmekten aciz kalınca yaradılış itibariyle gayet zayıf olan insanın durumu ne olur? Bu ayetteki örnek, yükümüzün farkında olmamız ve kulluk şuurundan ayrılmamamız için getirilmiş bir misaldir.

Allah Teâlâ'nın Akıl ve İrade Sahibi Kullarına Yükllediği Sorumluluklar Ancak Onların Güçlerinin Yettiği Kadardır.

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ

"Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar. Herkesin kazandığı (hayır) kendine, yapacağı (şer) de kendinedir." (Bakara,286)

Allah'ın, kullarını güçlerini aşan fiillerle ve davranışlarla yükümlü kılmayacağını ifade eden bu ayet İslam düşüncesinde ortaya çıkmış bulunan önemli bir tartışmanın çözümüne de ışık tutmaktadır.

Bu ayet İnsanların kader ve fiillerinde kendi iradelerinin de bulunduğunu ifade eden "Lehinde olanı da kendi kazandığıdır, aleyhine olanı da kendi kazandığıdır" ayeti (cümlesi) "kaza, kader, irade kesb" konularında asırlar boyu süren ve mezheplerin oluşmasına temel teşkil eden bir tartışmaya açıklık getirmektedir.

Ayette kulun fiiline etkisini açıkça ifade eden kelime, Türkçesi "elde etmek, kazanmak, hak etmek" demek olan "kesb"dir. Eskiden sıkça tekrarlanan "Kul kâsibdir, Allah da hâlıktır" veya "Kul kesbeder, Allah da halkeder" cümlesi bu gerçeğin vecizeleşmiş şeklidir. Dolayısıyla insanın sorumluluğu cüz-i iradesi ile sınırlıdır.

İnsan İrade Sahibidir; İyilik ve Kötülüğü Seçme İstidadına Sahiptir:

إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا

"Şüphesiz biz ona (doğru) yolu gösterdik. İster şükredici olsun ister nankör". (İnsan, 76/3)

Allah Teâlâ insanı akıllı, iradeli ve iyiyi kötünden ayırma kabiliyetine sahip değerli bir varlık olarak yaratmış; görevlendirdiği peygamberler ve indirdiği vahiyle ona doğru yolu göstermiş, aynı zamanda kendisine irade ve seçme hürriyeti vermiştir. Artık Allah'ın gösterdiği doğru yola girip şükredici olmak veya şeytana ve nefse uyarak Allah'ın verdiği imkân ve kabiliyetleri baskı altına alıp nankör olmak insanın kendi elindedir.

İRÂDE EĞİTİMİ

Dürtüleriyle değil de akıyla hareket eden insan için en büyük nimet, irade kabiliyetinin olmasıdır. İnsanın en güçlü yönü bir şeyi arzu ettiği hâlde yapmama iradesi göstermesidir. Efendimizin ifadesiyle “Güçlü kimse güreşte rakibini yenen değil, öfke anında kendisine hâkim olandır.” (Müslim, Birr, 107.) Dürtülerini yönetmek, kâmil insan için paha biçilmez bir kazanımdır. Malumdur ki bütün başarısızlıkların, aldanışların ve günaha sürüklenmenin temelinde **irade zayıflığı** yatar. Kendimi tutamadım, şeytana uydum gibi serzenişler problemin bilgi kaynaklı değil irade kaynaklı olduğunu gösterir. **Bu yüzden irade eğitimi ihmal edilmemesi gereken bir meseledir.** Maddi dünyamızda fizik kanunları olduğu gibi iç dünyamızın da psikoloji kuralları vardır. Ancak o yasalara uyarak akıl, duygu ve irademizi eğitebiliriz. Hantal ve âtıl kalmış kaslar belirli antrenmanlarla dinç hâle getirilebiliyorsa zayıf kalmış irade de belirli **psikolojik idmanlarla** güçlü hâle getirilebilir. Eğitimde ilkelere riayet bizi ilkelikten uzaklaştıracak ve maksudumuza ulaştıracaktır.

Öncelikle tasavvurumuzu Allah karşısında aciz, diğer canlılar karşısında aziz olduğumuz ön bilgisiyle şekillendirmeliyiz. Aşkın olan Allah karşısında insan hududunu bilmeli, kendisi için çizilmiş sınırlara riayet etmelidir. İnsan bu şekilde bir hayat yaşamaya çalıştığında canlılar arasındaki izzet ve şerefini de muhafaza etmiş olacaktır. İrade **terbiyesindeki** ön kabulümüz ise inandığımız ve bildiğimiz şeylere teslimiyettir. Teslim olunan bir dayanak noktasının olmaması kişinin hedefini belirsizleştirir ve azmini kırar. Gözü bağlı insan ne kadar yol alabilir? Hayatın anlam ve gayesini imanından alan insan, ömrünü sadece beşerî istek ve arzularını tatmin etmekle geçirmez. Beşerî ihtiyaçların bir amaç değil kulluk için bir araç olduğunu bilir. Terbiye, duygu ve arzuları görmezden gelme ya da yok etme değil, yönetmek ve istenilen hâle getirmektir. **Az uyumak, az yemek ve az konuşmak, bizi bir noktada bedensel bağımlılıklardan kurtaracak asıl amacımıza yönelten fiillerin başında gelir.** Eskilerin veciz ifadesiyle eline, diline ve beline hâkim olan kendini gûnahtan korumuş olur.

İrade zayıflığının en önemli sebebi tembelliktir, meşguliyesizliktir. Şeytanın en iyi müşterisi bunlardır. İçinde çaba, meşakkat bulunmayan tembellik, kişiye anlık haz verdiği için çekicidir. Tembelliğe beynin ödül mekanizmasını tatmin ettiği için de çabuk alışılır. Çözüm ise basit; başa iş almak. **Meşguliyet nimetinden mahrum kalmamak.** Az ya da çok, basit ya da önemli daima planlı bir hareket içinde bulunmak. “Öyleyse bir işi bitirince diğerine koyul.” (İnşirah, 94/7.) buyuran Rabbimiz ve “İki günü birbirine denk olan ziyandadır.” diyen Efendimiz meşguliyetin önemli olduğunu belirtmişlerdir. “Gezen tilki yatan aslandan yeğdir.” diyen atalarımız yüzyıllar boyunca cihan devleti olma salahiyeti göstermişlerdir. İrade eğitiminde **diğer önemli bir**

konu, ısrarlı bir şekilde tekrar etmektir. Zira damlaya damlaya göl olur. Doğada emeklilik yoktur.

Merhum Mehmet Akif'in ifadesiyle;

“Bir baksana gökler uyanık yer uyanıktır / Dünya uyanırken uyumak maskaralıktır.”

Her gün yemek yeme ihtiyacımız nasıl ki varsa ölene dek ensemizin dibinde olan şeytana karşı teyakkuzda olma ihtiyacımız da vardır. Pedal çevirmeyen düşmeye müstahak olur. Suya düşüldüğü için değil sudan çıkılmadığı için boğulunur. “Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet et.” (Hicr, 15/99.) diyen Rabbimiz, devamlılık yasasını ifade etmiştir. **Düzenli ve sürekli yapılmayan bir iş neticesiz kalır.**

Alışkanlık kazanmak önemlidir. Çünkü meyiller fiilleri belirler. Efendimiz alışkanlık kazanmanın yolunu “Allah katında en makbul amel az da olsa devamlı olanıdır.” (Buhari, İman, 32.) hadisiyle göstermiştir. Alışkanlık, devamlı yapılan amelle gerçekleşir. Tekrar ve ısrar, alışkanlığın şartıdır. Alışkanlık edinmek ya da edinilmiş olandan kurtulmak kolay değildir. İlk seferi en zordur, sonra ikinci ve üçüncü denemenin ardından zorluk derecesi azalacaktır. Alışkanlığı kuvvetlendirmek için 21 gün devam edilmesi gerektiğini söylüyor sinirbilimciler. Efendimizin “Kim önemsemediğinden dolayı cuma namazını üç kez terk ederse kalbi mühürlenir.” (İbn Mace, İkamet, 93.) hadisi, kişinin artık ümmetin içinde bulunmamaya, cemaate katılmamaya alışmasına işaret ediyor. İbadet, sınav akşamı çalışan öğrenci mantığıyla belirli zaman ve mekânlarda yoğun olarak yapılan bir olgu olarak görülemez. Günde belirli aralıklarla beş kez kılınan namazın bilincimizi sürekli açık tutmak, rehavete düşürmemek gibi bir hikmetinin olduğu açıktır. Nefsi eğitmenin yolu istediğini vermeyerek onu zorlamaktan geçer. Diyet yapanlarda olduğu gibi isteklerimize ket vurarak başarıya ulaşırız. **Ramazan ayı bu noktada tam bir irade terbiye kampı gibidir.** Bedensel bağımlılıklarımızı terbiye eden ibadetleri içinde barındırır. Yemeğe alıştırdığımız midemizi kısıtlı bir şekilde kendimizi doyurarak, uykuya alıştırdığımız bedenimizi sahura kalkarak terbiye ediyoruz. Zihnimizi ve duygularımızı şer düşünce ve hislerden arındırıyoruz. Ama bu terbiye süreci alışkanlığa dönüşmediği için çoğu kez neticesiz kalıyor. İnsan, bir damla hazır lezzeti ilerde elde edeceği bir derya lezzete tercih ediyor. Temel gıda maddeleri almak için markete giden çocuğun çikolataya kanması gibidir bu durum.

İrade terbiyesine, şehvet duygusunu terbiye etmeye çalışan birisini pratik bir örnek olarak verebiliriz. Şeytanın, insanın bu dürtüsünü kullandığını Kur'an haber veriyor: “O, size ancak kötülüğü, hayâsızlığı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder.” (Bakara, 2/169.) Bu dürtüsünü kontrol edemeyen insanın mayınlı arazide mayına basması mukadderdir. Öncelikle

kendini eğitmek isteyen sâik, bu duygunun nesillerin devamlılığı, eşlerin birbirlerine bağlılığı ve toplumsal düzenin tesisi için önemli bir duygu olduğuna inanmalıdır. Şehvet düşkünlüğünün ferde ve topluma bela getirdiğini bilmelidir. Çünkü hasta olduğunu kabul etmeyen tedaviye cevap vermez. Ardından tahrik edici görsellere bakmamaya, sözler söylememeye, davranışlar işlememeye yoğunlaşmalıdır. Terbiye sürecinde yanlış ortamlarda bulunmamaya ve yalnız kalmamaya çalışmalıdır. Etrafında amacını hatırlatanlara kulak vermeli ve onları çoğaltmalıdır. Ezan, sala ve namaz gibi hatırlatıcılara gün içinde yoğunlaşmalıdır. Televizyon ve internet gibi sanal mecralara da gayesini hatırlatan uyarıcılar koymalıdır. Görsel ya da işitsel olarak yapılan telkin sürekli oldukça kişide bir hassasiyet oluşmaya başlayacaktır. Hz. Ömer'in kendisine sürekli ölümü hatırlatan bir memur tayin etmesi dikkat çekici bir örnektir. Masaüstüne ya da telefonunun ekranına koyduğu '**el-Basîr**' esması şuuru açık tutan uyarıcı bir levha olabilir. Terbiye sürecinde kendine destek olacak sadık dostlar edinmeli ya da sohbet ortamlarında bulunmalıdır. Çünkü üzüm üzüme baka baka kararır. Kişi, cinselliğe düşkünlüğün, enerjisini, vaktini, parasını alacağını ve yaşlandığında yaşanacak pişmanlığı düşünmelidir. Şehvetperestliğin, onuru, vakarı ve izzeti yok eden örneklerini zihnine getirerek bir tiksinti duygusu yaşamaya çalışmalıdır. Birbirlerine cazibeli yaratılmış kadın-erkek münasebetlerinde mesafeyi korumalı, karşı cinsle cinsiyet üzerinden değil şahsiyet üzerinden diyaloga geçmeye çalışılmalıdır. Ayrıca bu alandaki ahlak ve tavrını göstererek çevresinde bir güven ve hüsnüzan oluşturmalıdır. Onların taltifleri başarı hazzı yaşamasını, baskısı ise günahıtan sakınmasını sağlayacaktır. Uzun ve meşakkatli bu terbiye sürecinde tökezlediğinde, yiğide düşen olduğu yerden kalmak, umudunu kaybetmeden ısrarla nefsi ıslaha devam etmek olmalıdır. **Efendimizin isabetle işaret ettiği gibi "Kötülüğün ardından iyilik yap ki onu yok etsin."** (Tirmizi, Birr, 55.) Gafletle yapılan bir hatanın yüreğimizde iz bırakmasını istemiyorsak iyilik süngeriyile temizlemeliyiz. **Günaha alışmak en büyük günahıtır.** Günahıtan rahatsız olmama alışkanlığı kalbin ölmesine neden olur. Bu yüzden iman göstergesi olan pişmanlık, yeniden deneme için kişiye güç verir. Tecrübelerinden çıkardığı ders, havlu atmasına mâni, bir delikten ikinci kez sokulmasına engel olacaktır. Güzel alışkanlık kazanmak için günlük vazifeler edinilmeli, sorun nerdeyse oraya odaklanılmalıdır. Mide ağrısına baş ağrısı ilacı fayda vermez. Dağınık ve plansız yapılan davranışlar patinaj yaptırır. Ne aradığını bilmeyen ne bulduğunu anlayamaz.

Erteleyenler helak olmuştur. Basit davranışları küçük görme. İsyankâr ruhunu itaatle eğit. "Nehrin kenarında abdest almakla su mu israf olur?" ya da "Kıyamet gelince fidan mı dikilir?" deme. Bu davranışlar zihninde bir hassasiyet oluşturacak büyük alışkanlıklara vesile olacaktır. Kendini terbiye eden dervişe "Allah'la aran nasıl?" diye sormuşlar. "Nasıl olsun çok iyi, hep onun dediği oluyor." demiş. **Teslim ol.** Tefekkürü tahrik eden okumalar yapmayı unutma. Uykuya uyum sağlama. Keyif ve konforun rehavete sebep olduğunu bil. Enerji mahrumu olma. Asıl mutluluğun

emekte olduğunu aklından çıkarma. Mükâfatın kıymeti meşakkattedir. Dünya tatma yeridir, doymaya çalışma. “Eğer şeytandan bir kışkırtma seni dürterse, hemen Allah'a sığın...” (Araf, 7/200.) En iyi çağrışım yolu harekettir. Bereket harekettir. Kendini değiştirme iradesini gösterirsen Allah seni değiştirir. Bu bir kanundur. “Bir toplum kendilerinde bulunan (iyi davranışlar)ı değiştirmedikçe Allah onlara verdiği bir nimeti değiştirmez ve şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.” (Enfal, 8/53.)

İrade Sahibi İnsanın Sorumluluk Alanları

1-İnsan Rabbine Karşı Sorumludur

وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون

“Ben cinleri ve insanları, sadece bana kulluk etsinler diye yarattım” buyurmuştur (Zariyât 51/56).

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

“Ey insanlar, sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet edin. Umulur ki böylece korunmuş olursunuz.”(Bakara-21)

قُلْ مَا يَعْبَأُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ

“(Ey Muhammed) De ki: “İbadetiniz olmasa Rabbim size ne diye değer versin?., (Furkan-77)

2-İnsan Kendisine Karşı Sorumludur

Ashabtan Selmân, bir gün Hz. Peygamber’in kendisiyle kardeş yaptığı Ebu’d-Derdâ’yı ziyarete gider. Ancak, Ebu’d-Derdâ evde yoktur ve eşi de perişan bir vaziyettedir. Selmân bu halinin sebebini sorar. O da, “kardeşinin dünyalığa bir ihtiyacı yok ki!” diye cevap verir. Bu esnada Ebu’d-Derdâ gelerek yemek hazırlar ve “ben orucum, sen buyur” diye Selman’ı sofraya davet eder. Selmân, “sen yemedikçe ben de yemeyeceğim” diye cevap verince, Ebu’d-Derdâ da sofraya gelir. Gece olunca Ebu’d-Derdâ namaz kılmak için kalkmak ister. Selmân, “uyu” der. Biraz sonra tekrar kalkmak ister, Selman tekrar “uyu” der. Gecenin sonu yaklaştığında Selman “hadi artık kalk” der ve birlikte namaz kılarlar.

Daha sonra Selmân, Ebu’d-Derdâ’ya:

إِنْ لَرَبِّكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَلِنَفْسِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَلِأَهْلِكَ عَلَيْكَ حَقًّا فَأَعْطِ كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ

“Rabbinin senin üzerinde hakkı vardır, kendi nefsinin üzerinde hakkı vardır, ailenin üzerinde hakkı vardır. Her hak sahibine hakkını ver” der. Ebu’d-Derdâ Hz. Peygamber’e giderek başlarından geçeni anlatır. Sevgili Peygamberimiz de, “Selmân doğru söylemiş” buyurur. (Buhârî, Savm, 51, II,243.)

3-İnsan Ailesine Karşı Sorumludur.

• **كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ فَأَلِإِمَامٌ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ زَوْجِهَا وَهِيَ مَسْئُولَةٌ**

- "Hepiniz çobansınız ve sorumlusunuz. İmam (Yönetici) çobandır ve sorumludur. Erkek çobandır ve ailesinden sorumludur. Kadın çobandır ve eşinin evinden sorumludur... (Buhârî, Cum'a 11)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَظُ شِدَادٍ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ

"Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve kendilerine emredileni yerine getiren melekler vardır." (Tahrîm; 6)

خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ، وَأَنَا خَيْرُكُمْ لِأَهْلِي

En hayırlınız ailesi için hayırlı olandır. Bana gelince, ben aileme karşı en hayırlı olanıyım.

(Tirmizi, Menakıp 63)

إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا نَظَرَ إِلَى امْرَأَتِهِ وَنَظَرَتْ إِلَيْهِ نَظَرَ اللَّهُ إِلَيْهِمَا نَظْرَةً رَحْمَةً فَإِذَا أَخَذَ بِكَفِّهَا تَسَاقَطَتْ دُنُوبُهُمَا مِنْ خِلَالِ أَصَابِعِهَا

"Erkek hanımına sevgi ve şefkatle bakar, hanımı da ona sevgi ve şefkatle bakarsa Yüce Allah onlara rahmetiyle bakar. Erkek hanımının elini tutarsa parmaklarının arasından günahları dökülür" (Nebhani, El-Fethu'l-Kebir)

4-İnsan Anne ve Babasına Karşı Sorumludur.

قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّيَ عَلَيَّكُمْ إِلَّا تَشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكَُمْ وَصِيَّتُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

"De ki: Gelin, Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya iyilik edin. Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; biz, sizin de onların da rızkını veririz. Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın yasakladığı cana kıymayın. İşte bunları Allah size emretti; umulur ki

düşünüp anlarsınız." (En'âm; 151)

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِندَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا

"Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babanıza iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlanırsa onlara öf bile deme! Onları azarlama! İkisine de gönül alıcı güzel sözler söyle." (İsrâ; 23)

5-İnsan Akrabalarına Karşı Sorumludur.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَائِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

"Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza almanız diye size böyle öğüt veriyor." (Nahl; 90)

لَيْسَ الْوَاصِلُ بِالْمُكَافِئِ وَلَكِنَّ الْوَاصِلَ الَّذِي إِذَا قَطَعْتَ رَحِمَهُ وَصَلَهَا

"Akrabasının yaptığı iyiliğe aynıyla karşılık veren, onları koruyup gözetmiş sayılmaz. Akrabayı koruyup gözetken adam, kendisiyle ilgiyi kestikleri zaman bile, onlara iyilik etmeye devam edendir." Riyazü's Salihin Hadis No: 324

الرَّحِمُ مَعْلَقَةٌ بِالْعَرْشِ تَقُولُ : مَنْ وَصَلَنِي وَصَلَهُ اللَّهُ ، وَمَنْ قَطَعَنِي ، قَطَعَهُ اللَّهُ

"Akrabalık bağı Arş-ı âlâ'ya tutunarak şöyle demiştir: Beni koruyup gözeteni, Allah koruyup gözetir. Benimle ilgisini kesenden Allah rahmetini kessin." Riyazü's Salihin Hadis No: 325

مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُبْسَطَ لَهُ فِي رِزْقِهِ ، وَيُنْسَأَ لَهُ فِي أَثَرِهِ ، فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ

"Rızkının geniş ömrünün uzun olmasını arzu eden (akrabalarını ziyaret etsin) onlarla olan bağlantısını devam ettirsin." Buhari, Edep 1

6-İnsan Topluma ve Komşularına Karşı Sorumludur.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوِيكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

"Müminler ancak kardeşirler, öyleyse iki kardeşinizin arasını düzeltin, Allah'a itaatsizlikten sakının ki rahmetine mazhar olasınız." (Hucurât; 10)

Peygamberimiz; **وَاللّٰهُ لَا يُؤْمِنُ وَاللّٰهُ لَا يُؤْمِنُ وَاللّٰهُ لَا يُؤْمِنُ**; **Vallahi iman etmiş olamaz, vallahi iman etmiş olamaz, vallahi iman etmiş olamaz**” buyurmuşlar, sahabelerden biri de; **مَنْ يَا رَسُولَ الَّذِي لَا قَالَ**. **Kim iman etmiş olmaz ey Allah'ın Rasûlü?**” diye sorunca, Rasûlullah Efendimiz **يُؤْمِنُ جَارُهُ بِوَأَقِهِ** **“Kötülüğünden komşusunun emin olmadığı kimse”** cevabını vermişlerdir. (Buhârî, Edeb. 29; VII, 78.)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ

“Ey İman edenler! Bir topluluk, diğer bir toplulukla alay etmesin. Belki (alay ettikleri kimseler) kendilerinden daha iyidirler...” (Hucurât, 49/11)

7-insan Yaşadığı Çevreyi Temiz Tutmakla da Sorumludur.

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

"İnsanların elleriyle işledikleri yüzünden karada ve denizde fesat çıkar; Allah da belki dönerler diye yaptıklarının bir kısmını böylece kendilerine tattırır." Rum, 30/41.

الْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسِتُّونَ شُعْبَةً فَأَفْضَلُهَا قَوْلُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذَىٰ عَنِ الطَّرِيقِ

"İman altmış küsur bölümdür. Bunların en faziletlisi 'lâ ilahe illallah' (Allahtan başka ilah yoktur) demektir. En alt mertebesi ise yollardan insanlara eziyet veren şeyleri kaldırmaktır." (Müslim, iman, 58.)

Peygamberimiz bir gün ashabına “her gün” için sadaka verilmesi gerektiğinden bahseder. Ebu Zer, her gün için sadaka verecek imkânlarının olmadığını söyler. Bunun üzerine Peygamberimiz (a.s.) Ebu Zer’e bir takım görevleri yaptığı zaman sadaka vermiş, olacağını açıklar. Bunların arasında çevre temizliği ile ilgili görevleri de zikreder ve

وَتَعْزِلُ الشُّوْكَةَ عَنِ طَرِيقِ النَّاسِ وَالْعِظَمَ وَالْحَجَرَ

"İnsanların yolundan diken, taş ve kemik (gibi zarar veren şeyleri) kaldırman sadakadır" buyurur" (Ahmed, V. 168–169, 154)

8-İnsan Yetimlere, Öksüzlere, Kimsesizlere Karşı Sorumludur.

Kur'ân-ı Kerîm'de öksüz ve yetimlerin hakkına dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmış, onların mallarını haksız yere almak yasaklanmış ve böyle davrananlara ağır cezalar öngörülmüştür.

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْكَيْلِ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَلِكُمْ وَصَّيْكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

"Rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına, onun iyiliğine olmadıkça el sürmeyin. Ölçü ve tartıyı adaletle yapın. Biz herkese ancak gücünün yettiği kadarını yükleriz. Söz söylediğiniz zaman, yakınlarınız hakkında bile olsa, adaletli olun. Allah'a verdiğiniz sözü eksiksiz yerine getirin. İşte düşünüp öğüt alasınız diye Allah size bunları emretti." (En'âm; 152)

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا

"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, karınlarına ancak ateş tıkmış olurlar. Zaten onlar, çılgın aleve atılacaklardır" (Nisâ, 4/10);

9-İnsan Diğer İhtiyaç Sahiplerine Karşı da sorumludur.

Öksüz ve yetimleri gözetmenin yanı sıra toplumdaki diğer ihtiyaç sahipleri de unutulmamalıdır.

وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا

"Allah'a kulluk edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaş'a, yolcu'ya, ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın. Allah kendini beğenen ve böbürlenip duran kimseyi asla sevmez." (Nisâ; 36).

10-İnsan Devletine, Devlet vatandaşı'na Karşı sorumludur.

Devlet, yönetimi altında bulunan vatandaşının hakkını din, dil, kültür mezhep, meşrep farkı gözetmeksizin onların can , mal, din, akıl emniyetini korumalı , vatandaş ta devletin hakkını devletine karşı vergisini vererek, askerliğini yaparak, milletin huzuru için konulmuş kanunlara uyarak ve vatana ihanet etmeyerek insanların ortak kullanımı olan kamu mallarını koruyarak yerine getirmelidir. Kamu mallarına tecavüz sadece devlet mallarını talan etmek, zimmete geçirmekle değil, hazineye, belediyeye, vakıflara ve çeşitli kamu kuruluşlarına ait menkul ve gayri menkulleri şahsi menfaatler doğrultusunda kullanmak; bunları, özellikle vapur, tren, otobüs gibi çok aşınan araçları öz malımız gibi ihtimamla kullanmamak; trafik kurallarını ihlal ederek akaryakıt ve işgücü israfına sebep olmak; Devlet sektöründe başarılı olamayacağımız görevlere talip olmak, üzerimize aldığımız vazifeyi zamanında ve olması gereken şekilde yapmamak da kamu mallarına tecavüzdür.

Netice olarak; her Müslüman, hayrında şerrinde Allahtan olduğuna, her şeyin Allah'ın yaratması ve takdiri ile olduğuna inanmakla mükelleftir. Kul seçer, Allah yaratır. Allah'ın yaratması ve takdiri, kulun iradesine mâni değildir. Allah kulun tercihini bildiği için öyle takdir eder. İşimize gelmeyince zalim felek, kara talih olmaz. İyiliği kendimizden, kötülüğü Allah'tan bilmek

yanlıştır.¹⁵ İşine gelmeyi aln yazısı demek, sorumluluklarımızdan kaçmak, çalışmadan “kader” deyip geçmek ve tevekkül etmemek yanlıştır.

Allah’ın yazmış takdir etmiş olması, zorlamak ve iradeyi baskı altına almak değildir. Allah kulun ne yapacağını bildiği için öyle yazmıştır. Her şey insan iradesine bağlıdır. Takvimde ay ve güneşin tutulmasının yazması gibi. İnsan asansörün hangi düğmesine basarsa o katta olur. Bunun için başkasını suçlayamaz. Nitekim Cenabı Hak;

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ

"Kim dine ve dünyaya yararlı bir iş yaparsa kendi iyiliği için yapmış olur; kim de kötülük işlerse kendi aleyhine işlemiş olur. Senin Rabbin kullarına asla haksızlık etmez." (Fussilet; 46)

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ (٧) وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

"Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür."(Zilzal 7,8) ayetlerden de anlaşılacağı üzere Allahu Teala'nın kulun meyil ve tercihinine göre fiillerini yarattığını ve insanın dünyası ve ahireti için ne kadar sorumlu bir varlık olduğunu anlıyoruz.

Dolayısıyla Allah'ın yeryüzündeki halifesi konumunda olan ve irade sahibi olan insanoğlu, Rabbinin kendisine sunduğu hayatı yine O'nun razı olacağı şekilde imar etmek ve yönetmekle sorumludur. Bu görev gereği toplumu oluşturan her birey, kurulan düzende üzerine düşeni en güzel şekilde yapmak durumundadır. Allah Rasûlü, herkesin bulunduğu mevkide görevlerinin olduğunu bildirerek, sorumluluk paylaşımının her düzeyde gerçekleşmesi gerektiğini şu şekilde dile getirmiştir:

“Hepiniz sorumlusunuz ve hepiniz yönettiklerinizden mesulsünüz. Devlet başkanı bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin beyi bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin hanımı da bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Hizmetçi de efendisinin malı üzerinde bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. (Buhari, İstikraz, 20)

Bu hadis tüm insanlara büyük bir ders içermektedir. Hatta bazı alimlere göre bu hadis bekar olan insanları da kapsamaktadır. Çünkü onlar da organlarından sorumludurlar. Emirlere bağlanma ve yasaklardan kaçınma hususunda organlar kişinin sürüsü hükmündedir.

Herhalde bu sorumluluk bilinciyledir ki Hz. Ömer “Fırat’ın kenarında bir koyunu kurt kapsa hesabı Ömer’den sorulur” demiştir. Yine kıtlık yıllarında Medine’de tebdil-i kıyafet ederek halkı dolaşmış ve yetim bir aileye geceleyin rastladığında onlara “halinizi niye Ömer’e arz etmiyorsunuz. Ömer sizin bu halde olduğunuzu nasıl bilecek? dediğinde oradaki hanım “madem ki halimize vakıf olamayacak öyleyse ne diye halife oldu?” diye cevap verdi.

Bunun üzerine beytü’l-mâldan/ devlet bütçesinden un torbasını bizzat kendisi yüklenerek bu fakir aileye getirmiştir. Arkadaşı ona “Ye Emira’l-Müminin, bırak ben taşıyayım” dediğinde; “ahirette de benim günahlarımı taşıyabilir misin?” diye cevap vermiştir.

Dolayısıyla sorumluluklarımız sadece yukarıda saydıklarımızdan ibaret edigiidir. Ancak Sorumluluk bilinciyle yaratılan insanın, başta Yaratıcısı olmak üzere, kendisine, ailesine, akrabalarına, komşularına, topluma ve tüm dünya insanlarına karşı ödevleri vardır. Bu yükümlülüklerin başında, Müslümanların birbirini sevmesi, haklarına saygı göstermesi, insanlara

insan olduğu için saygı duyması gerekir. İslam ahlakıyla yetişen her mükellef, Allah için seven, sevilen, sayan, sayılan, merhamet eden, bağışlayan, hataları örten, güzel öğütlerde bulunan, özde, sözde ve yaşantıda tutarlı, kendisiyle, ailesiyle, çevresiyle, milletiyle ve bütün insanlıkla barışık olan güven veren ve güven duyulan biri olmalıdır. Ayrıca; maddi ve manevi alanda iyilikte yarışır, muhtaçlara yardım elini uzatır. Bakmakla yükümlü olduğu aile fertlerinin ihtiyaçlarını helâlinden kazanarak karşılar. Harcamalarını ölçülü yapar. İsrâf ve cimrilikten kaçınır. Boğazından geçen lokmanın sonucunu düşünür, hesabını veremeyeceği tüm etkinliklerden kaçınır. Ölmeden önce, kendini sorgulamasını bilir.

Cenabı Hak bizlere sorumluluğumuzun farkında olmayı ve sorumluluk duygusuyla hareket etmeyi, irademizi Rabbimizin razı olacağı şekilde kullanmayı nasip eylesin. **Amin!**

(Bu vaaz Kırıkkale İl Müftülüğü İl Vaizi Hüseyin YILDIRIM tarafından şu kaynaklardan istifade edilerek hazırlanmıştır; Diyanet İslam Ansiklopedisi İrade Maddesi, Diyanet Aylık Dergi 2019 -Kasım Sayısı “İrade Terbiyesi, Hasan Efiloğlu”, Sakarya İl Müftülüğü 2018 Yılı Sorumlulukla İlgili Vaaz, D.İ.B. Yay. Hadislerle İslam, D.İ.B. Yay. Kur’an-ı Kerim Meali.)